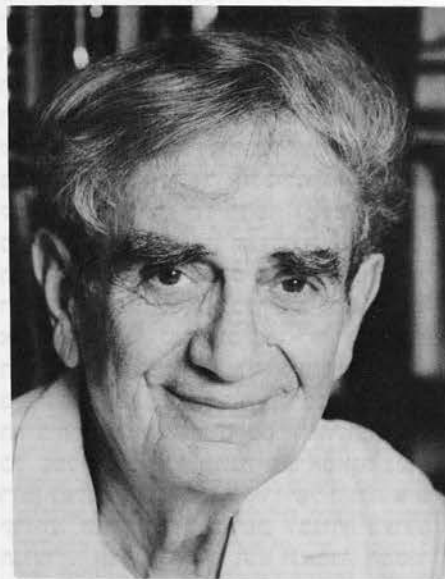

הרהורים על ספרי יובל

אברהם שפירא

מאיר איילי צילום: אליסה דאוור

פרידמן - משכן הכנסת דאז. בימי החורף הירושלמי עמד שם יום-יום הרברט שטיין, האופה הינאי לשעבר, ומרכולתו הרוחנית פרוסה כל גבי גדר האבן הנ"ל. לצד הספרים החשופים לרוח ולקרה היו גם כאלה שזכו לתצוגת מגן בוטרינה קטנה שהוצמדה לקיר אותו בניין.

הספר הנושם והמעורר הזה, "עלי עיין", אינו נושא שמות עורכיו. אך בפסקת פתיחה שבראשו צוינו בעלי השם שביומיו. נאמר בה ש'הסופר ש"י עגנון, פרופ' ג' שלום, פרופ' מ' בובר ואחרים פנו לאנשי עט, חוקרים וסופרים, המקורבים לבעל היובל והקרובים למפעלו התרבותי. והנה הבשילה פנייתם פירות. ... כבר מנוסחם של פתחי דברים אלה ניתן ללמוד שענייננו כאן אינו בספר יובל מהסוג המכובדי-למדני-נורמטיבי של חכמי ירושלים. שכן, לצד מאמרים פילולוגיים מובהקים מעטיהם של שאול ליברמן, אברהם יהושע השל וגרשם שלום, באות כאן יצירות של עגנון ושל בובר וכן מסות מלומדות, אך שונות ונבדלות מהחיבורים המחקריים המובהקים שבאותו כרך, בכך שניכרים בהן ומהן האישים שמאחורי הכתובים. ואף כלולים ב"עלי עיין" סיפורים של משה סמילנסקי ויצחק שנברג וגם צרור שירים של שמעון הלקין. ובכפיפה אחת עם כל אלה, חיבורו של משה שפיצר על התפתחות

רק על תוכן העניינים של ספרי היובל שבם עסקינן אלא גם על ביבליוגרפיות של כתבי בעלי היובל. לא אחת אפשר להיווכח שברשימות ביבליוגרפיות של כתבי חתן יובל לא יבואו פריטים שאינם "מקצועיים" מובהקים. אחד מגדולי חוכמת ישראל בזמננו ביטא במכתב אישי לשלמה זלמן שוקן מ-1936 את חששו מה"מיתה בפרופסורה". גרשם שלום, כותבו של מכתב זה, אכן הצליח חדשים לבקרים לחלץ עצמו ממיתה משונה כזו. אך, וזוהי רק דוגמה אחת מרבות, בשני ספרי היובל שהוקדשו לו (במלאות לו שישים שנה בתש"ח ובמלאות לו שבעים שנה בתשכ"ח) אין הד ואין בת קול לממדים חוץ אקדמיים של עולמותיו. כך הוא הדבר גם בשלושת ספרי היובל שהוקדשו לימי הולדתו השבעים, השמונים והתשעים של יצחק בער". ולא שונים מבחינה זו קבצי העבודות שהוקדשו לימי הולדתו השישים והשמונים של שמואל הוגו ברגמן. ולא נתכוונתי להזכיר כאן אלא רק כמה מהאריות שבחבורה.

שמה צריכה או אמורה אישיות רוחנית-יוצרת להיות "משוחררת" מהקידומת האקדמית כדי לזכות בפסטשריפט שמתוכו מנצה רוחניות ושבדפיו אצורה גם נשמה יתרה (אף מבעד להרכי חיבורים מחקריים)? מבחינות אלה מתבלט בייחודו קובץ החיבורים והיצירות שהוגש לשלמה זלמן שוקן בראשית שנות החמישים למאה "עלי עיין" - מנחת דברים לשלמה זלמן שוקן אחרי מלאות לו שבעים שנה, "ירושלים תש"ח-תשי"ב; כרך מעורר כבוד זה כרוך-עטוי בארג בד (דמוי עבודת נול) וסודר באות שוקן המהודרת (וזהו ספר יוצא דופן גם בכך שבשוליו צויין סוג האות האריסטוקרטית בה סודר).

"עלי עיין" הוא הראשון, המוקדם, שבין ספרי היובל הרבים התופסים מדפי כבוד בספרייתי.

רכשתי אותו בתשט"ז בחנות הספרים של "שטיין", ששכנה באותן שנים על גדר האבן שבשולי בית דירות, במרכז רח' המלך ג'ורג' בירושלים. זהו הבניין שמשמאל לבית

מאיר איילי: כרכים - חינוך יהודי וחקר המקורות, ערך אברהם שפירא, הקיבוץ המאוחד ואורנים, תשנ"ז

רבינים" - ספר היובל לכבוד יובלו השמונים של מאיר איילי, תלמיד-חכם, חוקר, איש רוח

ומחנך, כמו יוצר קטגוריה ספרותית בלתי שגרתית בייחודה, בתוך מכלולם של ספרי היובל בתחומי חוכמת ישראל. מנחות דברים לבעל יובלות בעולמותיה של הרוח היהודית היוצרת ממלאים אף גודשים ארון ספרים מלא. ענייננו כאן - בחמישים השנים האחרונות בלבד - בעשרות רבות, אולי אף מאות, כרכים. רובם הגדול של אלה מבוצרים בנורמות של מדעי היהדות, מתגדרים בכלליהם ובדקדוקי מובאותיהם. לעתים רחוקות יבואו בשעריהם של כרכים מדעיים מכובדים אלה גם דברי הגות או חיבורים תיאולוגיים, שלא לדבר כלל על יצירות ספרותיות. פעמים ועתים "מספקים" עמיתים וידידים ל'פסטשריפט' שהם מוזמנים להשתתף בו את המצוי או מוזמן עמם. עתים יימצאו בקרבם כאלה שיועידו חיבורים עקרוניים לספר היובל שהם נוטלים בו חלק. מצד אחד נשמעות לא אחת האמירה לפיה קבצי מתת אלה הם בבחינת 'בתי קברות ל מאמרים מדעיים', קרי פילולוגיים-היסטוריים. מצד אחר, ראוי לומר, ברבים מספרי היובל שראו אור בדורות האחרונים מצויים חיבורים יוצאי דופן בחשיבותם.

רבים מספרי היובל בתחומי מדעי היהדות ומדעי הרוח בכללם "נקיים" מאבק של נשמה יתרה. דוק של אריסטוקרטיות אקדמית אויף אותם. אישים בעלי שיעור קומה, מ"אבות הדורות" שלנו, שלכבודם הוצאו ספרי יובל, זוכים בדרך כלל למנחות דברים המצומצמות רק בפן האקדמי-מקצועי שלהם. ברוב ספרי היובל מהסוגים הנ"ל אין ביטוי והד לאישיותם הרוחנית של בעלי היובל, למה שמעבר להיותם "פרופסורים גמורים". הסד הפילולוגי-היסטורי מוחל לא

גד יעקבי

לקראת נחיתה

הנה הם זוחלים מתחת לעור
 מחלחלים פסמי התמכרות לעורקים
 מלפפים אותי כמו זחל מתגלם
 כפות באזקים צבעוניים.
 זה הזמן לפני פניעה סופית
 לחמוק מחנייות הספרים הטובעניות
 מאכסדראות הנעימות השופעות מחוות
 של ידידות מזדמנת חולפת כמשיב
 משכרונן של דרמות גלובליות מתקשרות.
 להגמל בטרם יסתרס חפש הבחירה
 לפני שהמציאות תרחק כגלקסיה מערפלת
 להתנתק כל עוד היא אוהות בצוארי
 ואני שומע "אתה מכאן וסופה כאן".
 גם אם עדין הצבעונים ופריחת הדבדבן
 משפרים אותנו בראשית האביב
 עתה הם אינם חוסמים יותר
 את גלי האור והקול
 ואני יכול להתכונן לנחיתה.

הסדר זמני במסעדת דגים על החוף

אל תחל מהשלכת חפות מעבר לקיר
 כמו סכוי לקשר אל המקום
 שם היא חוששת לחצות את האוקיינוס
 לא רוצה להסתיר את היים לאף אחד
 לא רוצה להפגע מרשעות חנם ותפלות
 מאמינה בבית דין של מעלה, קוצב שכר
 וענש.
 בינתיים כאן צועקים: "איפה ראית
 ים כחל כזה ושמש חזקה כזאת ובכלל".
 אבל את היים הם מסתירים והאנשים
 זה אל תוך זה פולשים בגסות מחיכת
 שעוד רגע תשיל את מלותיה ותהיה
 לאגרופים, שלא אוכל לשאת.
 שמא הנדודים, שאני כה מתלונן עליהם,
 מאפשרים קיום דחוק אך שפוי
 בין כאן למקום ההוא.
 אבל גם זה הסדר זמני, כמו הפל.
 רק טפשים אינם מבינים זאת למזלם.

קובץ אל (בעל היובל), המפנה אליו כמנחת
 דברים עבודות מחקר או חיבורים
 קובץ משל (חתן היובל)
 שלוש דרכים המגלמות שלוש קטגוריות
 מובחנות מאוד זו מזו. כידוע, בעיקרו של
 דבר, הקטגוריה השניה מאלה הנ"ל היא
 הנהוגה והשיריה.
 אני מכיר ויודע רק קובץ יובל אחד שבו
 הוקנתה, או ניתנה, גם לחתן היובל זכות
 דיבור - שיש בו (גם) "משל" בעל היובל.
 ועל-כן הוא קרוב באופיו ל"כרביים" -
 ספר היובל לכבוד מאיר איילי. כוונתי
 לקובץ, או הקונטרס, המביא את תוכן
 העצרת שהוקדשה באוניברסיטה העברית
 לכבוד יום הולדתו השישים של עקיבא
 ארנסט סימון. באותה התכנסות מכובדת
 שזומנה ב-ה' אדר ב' תשי"ט (15.3.59)
 בגבעת רם הציגו כמה מהמובהקים שבחכמי
 ירושלים "אני מאמין" אישי-אידיאלי. היו אלה
 קרל פרנקשטיין, יעקב כ"ץ (שהיה אז עדיין
 בין "הצעירים"), שמואל הוגו ברגמן, צבי
 אדר ומרטין בובר. זה האחרון שאמור היה
 לומר 'דברי פתיחה' על סימון המחנך, הציג
 בעצם את האני מאמין החינוכי-הומניסטי-
 אמונתי של עצמו. ואילו חתן היובל שאמור
 היה לומר-ככותרת דבריו-"דברי סיום",
 נעשה לדובר המרכזי בעצרת שלכבודו. הוא
 הציג (כפי שהגדיר זאת) את הבסיס המשותף
 לכל מציגי אמונותיהם-תפיסותיהם, בחן את
 'המבדיל והמיוחד' שבכל אחד מהם, ניתח
 את 'סבך הבעיות' וסיים ב'ביכור התשובות'.
 אין בכלל הביבליוגרפיה של כתבי סימון
 'אני מאמין' מגובש ככוללותו מעין זה
 שהציג או ממצפה יום הולדתו השישים.
 והדברים נאמרים כאן לא חס וחלילה בנימת
 ביקורת. היפוכו של דבר! שהרי מי קבע
 שחתן יובל פטור במועדים חגיגיים מ'יום
 קטנות' של המעשה החינוכי ומ'האלוהים
 שוכן בפרטים' של חקרו? ראוי גם ראוי
 לעיין בקונטרס "האדם מול ערכיו" (הוצאת
 מאגנס, ירושלים תשי"ט) המתעד את
 העצרת הנ"ל והמהווה דגם לספרי יובל
 מסוג מיוחד. אני שב אליו לעתים מזומנות
 אך מפרה באמצעות עבודתי גם חקרי.
 כל הקטגוריות המתאימות במיקרוקוסמוס
 של הקונטרס "האדם מול ערכיו": הגות
 חינוכית, יצירה רוחנית, מחקר פילולוגי,
 קרדו אמונתי - שבתשתיתן של
 דיסציפלינות שונות. כל אלה ואף מעבר
 להן כלולות ומתייצגות ב"כרביים" -
 הפסטשריפט המוקדש למאיר איילי
 בגבורותיו. רכיביו קובצו ונאצרו כאן,
 ב"כרביים", מכתביו הפזורים של מאיר
 איילי לכל תחומיהם ושלוחותיהם. ■

* בפתחו של "ספר זכרון ליצחק בער" החברה
 ההיסטורית הישראלית, ירושלים תשל"ט-תשמ"א,
 כותב שמואל אטינגר: "כך זה נועד להיות ספר-
 יובל במלאת תשעים שנה ליצחק בער, אלא שלא
 זכינו והוא הפך לספר זיכרון'.

האות העברית (המלווה בלוחות רבים).
 הפנייתי אלה לתוכן מנחת הדברים שבה
 עסקינן אינן מתכוונות לדלות על עושרו של
 הפסיפס שנבנה כאן. ארשת ממוזגת מעין זו
 היא כמעט בכל יימצא בספרי יובל
 "נחשבים". בין ספרי היובל המועטים
 שאפשר וניתן להעלותם בקנה אחד "עם עלי
 עי"ן" יצוין כאן אגד החיבורים, העבודות
 והיצירות שהוקדש ב-1978 לרב וולף קלמן
 לציון חצי יובל שנים לשירותו כקברניט
 כנסת הרבנים (הקונסרבטיביים):

*Perspective on Jews and Judaism, Essay in
 Honor of Wolfe Kelman. The Rabbinical
 Assembly (New York 1978)*

. בצידן של עבודות אקדמיות כבודות
 כלולות בו התמודדות עם הקיומיות
 היהודית בזמננו, באמריקה ובישראל,
 ובכפיפה אחת עם אלה - חיבורים
 תיאולוגיים. אך לא אלה בלבד, אלא גם ואף
 מחזורי שירים מאת חיים גראדה מזה וולטר
 קאופמן מזה בתווך מעין פואמה (כעשרים
 עמודים היקפה) מאת אלי ויזל (שאף הוא,
 כמו ולטר קאופמן, אינו נודע לנו כמשורר).
 ספר יובל החורג משיגרה ושיש בו היצג
 נדיר לפלורליזם יהודי הוא "גבורות הרומח"
 המוקדש למשה חיים ויילר בהגיעו לגבורות,
 ערך זאב פלק, ירושלים תשמ"ז. מתאכסנים
 בו בצוותא רבנים רפורמיים וקונסרבטיביים
 יחד עם הרב שאר ישוב כהן ועם פרופ'
 שרגא אברמסון. זהו ספר רב תחומי גם
 מבחינת נושאו; ממחקרי מקרא של חיים מ"י
 גבריהו ומשה ויינפלד, ועבודות בספרות
 חז"ל ובלשונם - מעטיהם של שרגא
 אברמסון, דוד הלבני ועוד, ועד הגיונותיו
 של אליעזר שביד על התיאולוגיה
 כדיסציפלינה חינוכית מזה וחיבורו של
 אליעזר ברקוביץ 'הרמב"ם כסמך לשחרור
 בחורי ישיבה משירות בצבא' מזה. ובתווך
 עבודתה של חוה לצרוס-יפה על דמותו של
 דרשן מוסלמי פופולרי במצרים כיום. ואפשר
 להרחיב את הדיבור גם על חיבורים
 המוקדשים כאן לסוגיות ולמשנות מספרות
 ימי הביניים, שירת קודש קבלית ועוד ועוד.
 בין זכויותיו הגדולות של ספר זה: פריצת
 הסד של מתודות מדעיות מקודשות ועמן גם
 מרידה במוסכמות של החרמות דתיות-
 תרבותיות.

קווי קרבה רבים נשזרים בין ספרי היובל
 שלכבודם של שלמה זלמן שוקן והרבנים
 וולף קלמן ומשה חיים ויילר - שלושה
 אישים שצמחו מרקעים שונים ומרוחקים.
 והם, קווי הקרבה הללו, מנגדים את אופיים
 ואת עושרם של הכרכים הללו לרוב ספרי
 היובל החשובים והנחשבים הרואים אור
 במרכזי מדעי היהדות בישראל, באמריקה
 ובאנגליה.

ניתן להציג שלוש דרכים עקרוניות לעיצוב
 ספרי יובל המוקדשים לאנשי אקדמיה ו/או
 אישי יצירה רוחנית-תרבותית:

קובץ על (בעל היובל)